

NACIJA I NACIONALNO PITANJE U SHVATANJU JUGOSLOVENSKIH SOCIJALISTA-KOMUNISTA

U nauci, uopšte uzev, nacija kao društveno-istorijska pojava nema posebnog razloga da bude rasmatrana nezavisno od ostalih globalnih društvenih žajednica kakve su još i rod, pleme, narod, čovečanstvo. Ukoliko je, u većini marksističkih udžbenika i priručnika istorijskog materijalizma nacija bila jedno od osnovnih pitanja sadržaja (uz ostale delove nadgradnje kao što su klase, država, oblici svesti itd.) to je posledica, po našem mišljenju, dveju okolnosti. Prva se odnosi na činjenicu da je nacionalni oblik ljudskih udruživanja dominirajući oblik (kao stvarnost i tendencija) savremenog društva te da su i ostale pojave u društvu dostupne savremenoj naučnoj analizi neposredno u vezi sa njihovom nacionalnom obojenošću, što, opet, zahteva i posebno mesto izučavanja nacije. Druga okolnost izuzetnog tretmana nacija stvorena je problemima koje je izazvalo savremeno rađanje nacija i međusobni odnos postojećih nacionalnih društava. Jednostavnije rečeno u tzv. »nacionalnom pitanju« leže razlozi specifičnog naučnog interesa za naciju utoliko pre što je to »pitanje« prevazilazilo okvire usko nacionalne problematike i duboko zašlo (uzročno i posledično) u »van nacionalne«; klasne, političke, državne, idejne probleme. Nacija je u savremenom društvu »poprište« kako svojih unutrašnjih protivrečnosti tako isto i mnogih drugih socijalnih suprotnosti te je izučavanje (i rešavanje) nacionalnog pitanja u vezi sa izučavanjem (i rešavanjem) ostalih socijalnih pitanja.

Nacija i nacionalno pitanje su do sada u teoriji i praksi jedino pravilno postavljali i rešavali istinski marksisti bez obzra na povremene nedoslednosti i greške koje su pritom činjene. Samo su revolucionarni predstavnici radničke klase rešenje nacionalnog pitanja videli u onome što je društvena nužnost, zakonitost. U svojoj borbi za socijalno oslobođenje i revolucionarni preobražaj društva i jugoslovenski socijalisti-komunisti videli su deo te svoje borbe, svog programa i neposrednih zadataka u tumačenju i rešavanju nacionalnog pitanja. Na svom putu oni su bili pred raznim iskušenjima, problemima i teškoćama ali je samo zahvaljujući i njima mogla da se do kraja razvije marksistička teorija nacija i nacionalnog pitanja i da se u sklopu socijalističke revolucije nađe njihovo praktično rešenje.

*

* * *

Još 25. novembra 1918. godine, na partijskom zboru u Beogradu, prihvaćena je deklaracija Glavne uprave Srpske socijal-demokratske partije u kojoj se kaže da bi se ujedinjenjem Srba, Hrvata i Slovenaca »skinulo nacionalno pitanje s dnevнog redа«, pošto je to »jedan narod« i da zbog toga treba »uspostaviti odmah centralni državni parlament« a »ukinuti sve ustanove koje na sebi nose karakter separatizma«.

Na svečanoj sednici srpske Narodne skupštine 29. decembra 1918. Dragiša Lapčević, poslanik srpske radničke Socijaldemokratske partije, pročitao je deklaraciju u istom duhu.

U članku »Klasna osnova ujedinjenja Jugoslovena« (»Radničke novine«, 16. II 1919.) kaže se da su »Jugosloveni jedna te ista nacija«. Da je nacionalno pitanje skinuto s dnevнog redа govori i smisao rezolucije Pokrajinske konferencije socijaldemokratskih stranaka u Dalmaciji, održane 25. III 1919. godine u Splitu. »Konferencija, kaže se u rezoluciji, pozdravlja delo nacionalnog ujedinjenja i oslobođenja našeg troimenog naroda, Srba, Hrvata i Slovenaca... — osuđuje i odbacuje od sebe sve one štetne predrasude koje, bilo u nacionalnom bilo u verskom pogledu vode k separatizmu i antagonizmu triju plemena istog naroda«.

Sa takvim shvatanjima — nerevolucionarnim i samozadovoljnim o nacionalnom pitanju ušle su jugoslovenske socijaldemokratske partije u zajednicu Socijalističke partije Jugoslavije (komunista) aprila 1919. godine. »Ovakav stav, pisao je M. Pijade 1923. god., došao je samo kao najprirodniji rezultat i posledica svega mišljenja i delovanja i težњa jugoslovenskih socijalnih demokratija pre ratova«.¹ Pa i kasnije, u vreme Kongresa ujedinjenja i Vukovarskog kongresa (1920.) od stanova socijaldemokratskih partija po nacionalnom pitanju nije se odmaklo. U akcionom programu Kongresa ujedinjenja stajalo je: »Jedna nacionalna država sa najopštijom samoupravom oblasti, okruga i opštine«, a u akcionom programu Vukovarskog kongresa se kaže: »KPJ će ostati i dalje na braniku ideja nacionalnog jedinstva i ravnopravnosti svih nacionalnosti u zemlji. Ona će sve sile uložiti da se spreći poništanje političkih i građanskih prava stranim nacionalnostima koje su sastavni deo jugoslovenske države«. Znači, piše Moša Pijade u već ponutom članku, »jedna ujedinjena vladajuća nacija, koja daje građanska i politička prava drugim nacijama koje su sastavni deo države vladajuće nacije! Prilično smo daleko od prava samoopredeljenja...«

Pa i tada kada se moglo čuti ili pročitati o zahtevima za pravo naroda na samoopredeljenje, to u partijskoj praksi nije imalo nekog odjeka i uopšte se izbegavala određenija diskusija o tome.

Međutim, politika velikosrpske hegemonije, Obznanja, uzurpacija nacionalne slobode i nacionalni antagonizmi razbiljali su iluziju u jugoslovenskom radničkom pokretu o narodnom jedinstvu i jednoj nacionalnoj državi. Diskusija vođena na stranicama »Radnika« (»Delavec«) u okviru Nevazivsne radničke partije Jugoslavije 1923. i 1924. godine, naročito je pokrenula mnoga mišljenja. Pa ipak, i u okviru ove diskusije o nacionalnom pitanju ispoljili su se frakcionaški stavovi u partiji koji su dugo vreme ometali konsolidaciju ispravne nacionalne politike.

¹ »Malo partijske istorije nacionalnog pitanja«, *Radničke novine* br. 90, 1923.

U diskusiji su se, uglavnom, ispoljila dva gledišta: *federalističko* i *autonomističko*. Za gledište koje zastupa pravo svakog naroda da slobodnom voljom odluči, na osnovu nacionalne ravnopravnosti, o pristupanju federalivnom državnom uređenju,² odnosno koje traži »slobodnu federalivnu republiku«,³ izjašnjavaju se predstavnici federalizma. Pored Cvejića, Novakovića još su i Sima Miljuš¹ i Nikola Kotur², Rajko Jovanović³ i mnogi drugi diskutovali na liniji ovog gledišta, a povodom referendumu u partiji o unutrašnjoj i spoljnoj politici NFRJ⁴.

Za autonomističko rešenje nacionalnog pitanja jasno se izdvojio Sima Marković, koji u svojoj brošuri »Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma« i — »Ustavno pitanje i radnička klasa Jugoslavije«, nacionalno pitanje u Jugoslaviji postavlja kao *ustavno pitanje*. Tako bi se Partija imala boriti za rešenje nacionalnog pitanja *odozgo* — autonomističkom revizijom ustava kroz centralni parlament. U članku »U čemu je suština«⁵ J. Cvejić ovako karakteriše razliku između federalističkog principa (izraženog u predlogu rezolucije NRPJ) i autonomizma S. Markovića i dr.: »Dok drug S. Marković priznaje suverenost za rešavanje nacionalnog pitanja svima trima nacijama zajednički i kroz centralni parlament, dotle predlog rezolucije priznaje svakoj pojedinoj naciji i pravo da se otcepi i pravo da unutar državnih granica suvereno i samostalno, slobodnom voljom nacije, odredi i svoj nacionalni teritorij i svoj odnos prema državnoj celini«.⁶

Najzad, kao treći stav, a u suštini privesak shvatanja nacionalnog pitanja Sime Markovića, javlja se diskusija Živote Milojkovića.⁷ Milojkovićevo shvatanje nacionalnog pitanja je, u stvari, mešavina socijademokratskog iluzionizma o »narodnom jedinstvu« i jednonacionalne državnosti. »Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, piše on, *danas* nije ništa drugo do pitanje jedne revizije ustava u dosledno demokratsko republikanskom duhu, revizije koja bi, primenom prava samopredeljenja naroda kao i principa suvereniteta narodne volje, imala da realizuje ne samo u teoriji no i u praksi najpuniju ravnopravnost i slobodu sviju nacionalnosti u Jugoslaviji, kao i najveću moguću zaštitu nacionalnih manjina«.

Iako su, dakle, svi od reda smatrali da »kapitalizam nije u stanju da definitivno skine s dnevnog reda nacionalno pitanje ni u jednoj zemlji gde ono kao takvo postoji« (Milojković), ipak je postojala razlika u partijskoj metodi rešavanja nacionalnog pitanja u uslovima kapitalističkih odnosa i države. Pored pomenutih, toj razlici je doprinela i va-

¹ Đ. Cvejić, »Predlog rezolucije o nacionalnom pitanju«, *Radnik* br. 80 1923.

² Kosta Novaković, »Nacionalno pitanje u Jugoslaviji«, autonomija ili federacija», *Radnik* br. 86—87, 1923.

³ »Nacionalno pitanje u Jugoslaviji«, *Radnik* br. 77, 1923.

⁴ »Za federalivnu republiku radnika i seljaka«, *Radnik* br. 81, 1923.

⁵ »O nacionalnom pitanju«, *Radnik* br. 89, 1923.

⁶ Referendum je održan pošto je zabranjeno održavanje zemaljske konferencije NRPJ uoči koje se vodila diskusija o nacionalnom pitanju, a povodom projekta rezolucije koji je bio dat u javnosti preko referata Đ. Cvejića.

⁷ *Radnik (Delavec)* br. 97—99, 1923.

⁸ *Ibid.*, 96—97.

⁹ V. »Politička situacija i naši zadaci — Naša nacionalna politika«, *Radnik (Delavec)* br. 96, 1923.

rijanta Filipa Filipovića koji je, prema Kosti Novakoviću, pripadao grupi koja je tražila autonomizam pokrajina i sa Simom Markovićem u reviziji ustava videla rešenje nacionalne ravnopravnosti. Ovom mišljenju doprinela je i Filipovićevo diskusija kojom kaže da se treba »zalogati za reviziju ustava u cilju zavojevanja širokog autonomističkog državnog uređenja«. Međutim, pre će biti tačnije mišljenje Đure Cvejića po kome, »Filipović pokušava donekle i da nađe srednju liniju između ta dva gledišta...². Do tog zaključka se može doći i na osnovu samog Filipovićevog obrazloženja, suštine svog pogleda na rešavanje nacionalnog pitanja u tadašnjim uslovima, kojom, prilikom smatra drugostepenom stvari pitanje oblika (federalističkog, autonomističkog) samo-opredeljenja. U svom članku »Jedno objašnjenje« piše da je on za sistem najširih pokrajinskih autonomija, čije bi granice i nadležnosti odredilo mesno stanovništvo na osnovu ekonomskih, geografskih i nacionalnih odnosa. »Koji bi poslovi došli u delokrug pokrajinskih autonomijskih sabora, a koji u delokrug centralnog, državnog parlamenta, to bi se takođe odredilo putem plebiscita. Da li će drug K. N. ovaj zahtev nazvati autonomijom ili federacijom, za mene je to sporedna stvar. Glavno je sadržina a ne forma«.³ U svojoj, opet, diskusiji o nacionalnom Ne bi se, međutim, moglo reći da je politički aspekt rasmatranja tog problema bio uvek dosledno marksistički i kod samog Filipovića s obitajuju (u Beogradu) povodom referendumu NRPJ on se čak izjašnjava za predlog rezolucije, koja insistira na federalističkom principu. Tu on kaže: »I ja sam na rezoluciji saradivao iako se možda ne slažem sa ovim ili onim izrazom ili mislima ja je primam, jer ona predstavlja znatan korak unapred prema dosadašnjem našem, radu u toj oblasti!«

Tih godina jedna od vodećih ličnosti u KPJ, kao njen prvi sekretar i teoretičar marksizma bio je Filip Filipović. Već je bilo reči o njegovim generalnim opaskama u vezi sa nacionalnim pitanjem u Jugoslaviji. Filipović je, međutim, jedan od prvih jugoslovenskih marksista koji su naciju kao društvenu pojavu i nacionalno pitanje rasmatrali u kontekstu sveopštih društvenih procesa i odnosa, sa gledišta naučne misli — istorijske, sociološke, politikološke. Sa nekoliko reči osvrnućemo se na ta Filipovićeva gledišta.

Dvadesetih godina ovoga veka Filipović je javno polemisaо о националном pitanju, sa desnim i »centrumašima« u radničkom pokretu, zirom na opštu slabost jugoslovenskog partiskog vođstva po tim pitanjima u to vreme. Stavovi pak koji su kod Filipovića opšteg karaktera i tiču se samo principijelne misli o naciji, a nacionalno pitanje tretiraju u vezi sa svim ostalim društvenim pojavama — sasvim su marksistički.

¹ »Nacionalno pitanje«, *Radnik (Delavec)* br. 84, 1923.

² »U čemu je suština spor«; *Radnik (Delavec)* br. 97, 99, 1923.

³ *Radnik (Delavec)* br. 91, 1923.

⁴ »Referendum u Partiji«, *Radnik (Delavec)* br. 103, 1924.

Postanak nacije Filip Filipović vezuje za rađanje kapitalističkog načina proizvodnje. Narod epohe feudalnih odnosa, zatvorene privrede i političke rascepkanosti, nije imao objektivne uslove za svoju jaču konkrentnost, međusobnu povezanost. Među elementima feudalnog društva, piše Filipović, nije bilo jake veze: oni su se nalazili u međusobnoj vezi kao krompiri u džaku. Ovim se da objasniti, zašto velike seobe, mešavine i ratovanja, nisu tada izazivali naročito teške ekonomske potrese.¹ U takvim uslovima nacija nije mogla postojati. Tek je pojava građanske klase i prvih oblika njenog ekonomskog života omogućila nove kombinacije povezanog delovanja ljudskih akcija kako u procesu proizvodnje materijalnih dobara, tako i u političkim i kulturnim odnosima uopšte. Nova, praktična klasa buržoazije i njena sve veća težnja ka stvaranju profita i akumulaciji kapitala, nosilac je ekonomske povezanosti izolovanih privrednih oblasti; razvija se saobraćaj i teritorijalno ujedinjuju narodi a robna proizvodnja ustanavljuje tržiste, ekonomsku i duhovnu međuzavisnost društvenih grupa.² Tačko je, po Filipoviću, buržoazija svojim klasnim ciljevima objektivizirala svoje težnje za relativnim ujedinjenjem i povezanošću ljudskih zajednica u pravcu uspešnijeg razvoja robnonovčane proizvodnje i zaštite ekonomskih (i drugih) odnosa koji čine sastavni deo takve proizvodnje (i iz nje proizilaze). »Buržoazija stvara nacionalnu državu, koja treba da joj čuva privatnu svojinu; ona ujedinjuje politički razjedinjene delove nacije, jer ujedinjena nacionalna država obezbeđuje puni razvitak kapitalističke robe; ...«.³

Da se nacija javlja novim oblikom ljudske zajednice koji adekvatnije izražava proces rađanja i strukture industrijske proizvodnje⁴, to je Filipović jasno uočio podrazumevajući pod tim istorijsku činjenicu da je industrijska proizvodnja, razmena robe i koncentracija tržista bio kraj ne samo feudalnom načinu proizvodnje, već i dotadašnjoj teritorijalnoj i političkoj rascepkanosti naroda, jezičkoj i duhovnoj izolovanosti i partikularizmu.

Šta je to nacija?

U svom radu »Pravo nacija na samoopredeljenje« Lenjin je istakao nekoliko bitnih karakteristika procesa koji je uslovio pojavu nacije. Naime, on je pisao da je definitivna pobeda kapitalizma nad feudalizmom bila praćena nacionalnim pokretima a da se ekonomska osnova tih pokreta sastojala u tome što je za pobedu robne proizvodnje

¹ *Razvitak društva u ogledalu istorijskog materijalizma*, Beograd 1924, str. 40.

² Na takav tok stvari posebno ukazuje Filipović kada piše: »Trgovačka buržoazija preko svojih agenata — kraljeva i kneževa dalje izgrađuje i usavršava svoju novu političku organizaciju, ona ustanavljuje redovni poštanski saobraćaj, koji treba još čvršće da cementira centralističku državu. Štampa koja je ponikla u ovoj epohi trgovačkog kapitala takođe je od svoje strane konsolidovala novu državu, jer ona ujedinjuje duhovno razjedinjene elemente u jednu nacionalnu celinu« (*Razvitak društva* ..., str. 143).

³ *Ibid.*, str. 167.

⁴ Jednim povodom Filipović kaže: »Nacionalni oslobođilački ratovi za ujedinjenje Nemača, Talijana itd. bili su ratovi koji su trebali stvoriti jedinstvenu nacionalnu državu, najzgodniju formu za razvitak industrijskog kapitalizma«. (*Razvitak društva* ..., str. 214—215).

bilo potrebno da buržoazija ovlada unutrašnjim tržištem. To je, opet, zahtevalo državno jedinstvo teritorija i jedinstvo književnog jezika stanovništva,² što je sa svoje strane uslovjavalo sveopštu kulturnu povezanost, odnosno, kompaktniju ekonomsko-teritorijalnu-narodnu zájednicu.

Filipović, koji se nije posebno bavio odredbom pojma nacije tačno je određivao osnovne oznake kojim se nacije međusobno razlikuju, ističući, pre svega, značaj geografsko-teritorijalnih razlika, ekonomskih specifičnosti, političkih i kulturnih različitosti. Povodom poznate kriлатice jugoslovenske buržoazije o jednom troimenom narodu Filipović je pisao: »Tvrđenje srpskih nacionalista da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedna nacija sušta je laž. Srbi, Hrvati i Slovenci živeli su u raznim geografskim i političkim uslovima. Srbi su pravoslavne vere i razvijali su se po uticajem Istoka, dok su Hrvati i Slovenci katolici i razvijali su se pod uticajem Zapada. Hrvati su bili pod vlašću Mađarske, a Slovenci pod vlašću Austrije. Prema tome, Srbi, Hrvati i Slovenci nisu pre rata živeli na jednoj teritoriji, među njima nije bilo tesnih ekonomskih veza. U kulturnom pogledu oni su se razvijali samostalno, pa zato nisu mogli predstavljati jednu naciju već tri samostalne nacije.«¹

Uopšte je karakteristično da je Filipović opšta teorijska zapažanja o naciji ispoljavao preko rasmatranja tzv. *nacionalnog pitanja*, što znači kroz nacionalnu *politiku* i klasno-političku osnovu problema međunarodnih odnosa. Jugoslavija kao višenacionalna zemlja dala je u tom smislu obilje primera a Filipović je i kao generalni predstavnik programa jedne (komunističke) partije morao da ulazi u oblast tih pitanja. Nacionalno pitanje, pak, Filipović nije izdvajao iz celine ostalih socijalnih protivrečnosti već je u njemu video jedno od pitanja koja svojom društveno-ekonomskom i klasnom strukturon postavlja savremeno kapitalističko društvo. Kako Filipović piše »... uzrok i suština krize koju preživljava Jugoslavija sastoji se u tome što ni do danas nije rešeno nacionalno i seljačko pitanje i što imućne klase to pitanje uopšte ne mogu da reše. To dovodi do specifičnog preplitanja revolucionarnog radničkog pokreta sa seljačkim pokretom ugnjetenih naroda. U tom preplitanju krije se tendencija daljeg zaoštravanja kriza u Jugoslaviji«.²

Nacionalno pitanje, međusobne sukobe rađa buržoazija svojom politikom klasnih interesa. Kapitalizam zasniva svoje »jedinstvo« ne samo na klasno-ekonomskom već i na nacionalnom antagonizmu. Nacionalna borba i rešavanje pitanja nacionalnih odnosa predstavljali su katkad najoštiri izraz socijalnih suprotnosti i revolucionarne epohe.³ Ugnjetene nacije obično u vreme oštре socijalno-ekonomske krize bi-

² Lenin, *Izabrana dela*, Beograd 1949, t. I, knj. 2, str. 242—243.

¹ »Seljački pokret i nacionalno pitanje u Jugoslaviji«, *Izabrani spisi*, knj. I, Beograd 1962, str. 44.

² Ibid., str. 108.

³ U vezi sa tim interesantan je sledeći Filipovićev zaključak: »Troimeni jugoslovenski narod je fikcija iza koje se kriju veoma realni interesi velikosrpske imperijalističke buržoazije. Zato, eto, od samog postanka Jugoslavije nacionalne suprotnosti predstavljaju najoštire suprotnosti i zato se nacionalna borba u svim oblicima — legalnim i revolucionarnim od borbe za nacionalnu školu do borbe za potpuno otcepljenje u Jugoslaviji razmahala odmah posle svršetka rata« (v. »O događajima u Jugoslaviji«, *Izabrani spisi*, knj. II, str. 29).

vaju još više pod pritiskom nacije — hegemonia što povećava revolucionarno talasanje usurpiranih nacija.¹ To se, međutim, ne odnosi samo na sukob nacija unutar jedne države. »Nacionalno pitanje javlja se i kroz odnos država, koji u kapitalizmu poprima karkater suprotnosti između metropole i kolonije, između kapitalističke i nacionalno-oslobodilačke politike. Naravno da su imperijalisti »velikih« nacija u borbi za porobljavanjem malih naroda i nacionalnih država nastojali svim silama da izazovu nacionalnu netrpeljivost i sukob nacija i nacionalnih manjina unutar tih država kako bi lakše njima ovladali i eksploratisali njihove narode. Filipović, koji je u razvoju kapitalizma video objektivnu osnovu nacionalnog povezivanja nije prevideo i fakat da buržoazija »subjektivno« ometa nacionalno ujedinjenja ili mu daje formu koja dozvoljava mogućnost zadovoljenja njenih osnovnih ekonomskih ciljeva.² Zato, po njemu, »suština nacionalnog pitanja sastoji se sada u borbi radnog naroda protiv veleposednika, protiv zelenasa, protiv političkog ugnjetavanja i kulturnog porobljavanja od strane vladajuće srpske imperijalističke buržoazije«.³

Shvatajući nacionalno pitanje kao kompleksno agrarno pitanje, kao pitanje nacionalne kulture, nacionalne državnosti.⁴ Filipović je uvidao da je istorijska uloga proletarijata i radničke partije u objašnjenju i rešenju nacionalnog pitanja. Zato je dobriim delom problem nacija i nacionalnog pitanja kod Filipovića vezan za određivanje stava radničke klase, za analizu taktike revolucionarne delatnosti proletarijata u njegovoj borbi za likvidiranjem socijalne i nacionalne neravnopravnosti. Osnovni uslov rešenja nacionalnog pitanja, smatra Filipović, leži u samoopredeljenju naroda i oslobođenju nacija od nacionalnog ugnjetavanja i nacionalne hegemonije. »Mi moramo biti, piše Filipović, na strani potištenih nacija i dok se buržoazija i seljaštvo th naroda bore protiv ugnjetavajuće nacije, dotle smo mi dužni da ih pomažemo. Ali kada buržoazija potištene nacije otpočne da zastupa svoj čist buržoaski nacionalizam, onda mi treba da budemo protiv nje. Dakle, borba protiv privilegija i nasilja ugnjetavajuće nacije i istodobno nikakvih koncesija privilegijama potištenih nacija«.¹ To pravo naroda na samoopredeljenje Filipović nije shvatao formalno već u njegovom punom vidu: kada pravo na opredeljenje daje mogućnost prava na odvajanje,

¹ »Dakle, piše Filipović, u situaciji sve oštire ekonomske krize nacionalno ugnjetavanje se pojačava, ubrzava se osiromašenje radnih seljačkih masa, raste nezaposlenost, ukida se socijalno zakonodavstvo, sprovodi se generalna revizija agrarne reforme u korist feudalaca i kulaka. Usled svega toga raste revolucionarno raspoloženje radnika, seljaka i radnih masa ugnjetenih nacija« (v. »Kompartija Jugoslavije u uslovima vojno-fašističke diktature«, *Komunistička internacionala*, Moskva 1930, br. 21).

² »I zaista, zapaža Filipović jednom prilikom, težnja balkanskih naroda za nacionalnim oslobođenjem bile su u oštrot suprotnosti s težnjama nemačkog i austrijskog imperijalizma da osvoji Balkan. Austrijski bankari i mađarski veleposednici, uz aktivnu pomoć nemačkih imperijalista, ometali su svim sredstvima ujedinjenje srpskog, hrvatskog i slovenačkog naroda, činili sve da spreče oslobođenje i samoopredeljenje svih naroda naseljenih u jugoistočnoj Evropi«, »Balkan i međunarodni imperijalizam«, *Izabrani spisi*, knj. II, str. 173).

³ »Seljački pokret i nacionalno pitanje u Jugoslaviji«, str. 43.

⁴ Ibid., str. 41.

¹ »Nacionalno pitanje«, *Radnik (Delavec)*, Beograd 1932, br. 83.

pošto »... pravo na samoopredeljenje i jeste u samoj stvari pravo na samoopredeljenje do odcepljenja«.²

Kako se Filipović sa problemima nacionalnog pitanja suočava u vreme Staljinovih teorija o nacionalnom pitanju, u doba koncepcije Sime Markovića i diskusija Koste Novakovića, Lj. Jovanovića i dr. po istim pitanjima to i Filipović nije do kraja izgradio svoje definitivne stavove o nacionalnom pitanju budući da ih je menjao i pod uticajem izvesne teorijske konfuzije o nacionalnom pitanju u međunarodnom radničkom pokretu. Odgovarajući nekim svojim kritičarima povodom svojih pogleda na rešenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, Filipović piše: »... ja i sada zastupam gledište, da svi narodi treba da imaju *pravo samoopredeljenja*. Ali s obzirom na savremene konkretne prilike ja zastupam mišljenje da naš praktični zahtev treba da bude sada: sistem najširih pokrajinskih autonomija, čije bi granice i nadležnosti odredilo mesno stanovništvo na osnovu ekonomskih, geografskih i nacionalnih odnosa«.¹ U praksi, smatrao je Filipović, bilo je to moguće rešiti »ustavnom revizijom«, tj. putem ustavnih zakona koji bi sprečili nacionalne borbe zavođenjem autonominog državnog uređenja, čime bi klasna borba dobila »slobodno polje« svojih akcija radi ciljeva proleterske revolucije.²

Ne bi se moglo reći, međutim, da je Filipović ostao pri tom stanoištu pogotovu ako se prate njegove kasnije misli u kojima on podvlači da je borba protiv buržoazije stvarni put rešenja nacionalnog pitanja a to znači nacionalne ravnopravnosti i slobode. Neposredno posle šestojanuarske diktature 1929. godine Filipović je pisao: »U oblasti nacionalnog pitanja centralni zadatak se sastoji u mobilizaciji proletarijata, seljaštva i ugnjetenih nacija u jedinstvenoj i revolucionarnoj borbi protiv *glavnog neprijatelja* — hegemonije velikosrpske buržoazije i njenе monarhije, za pravo svih naroda Jugoslavije na samoopredeljenje sve do odcepljenja«.³

SUMMARY

Questions of nationalities have been raised and solved up till now correctly only by real marxists, regardless of temporary inconsistencies and faults performed by them. Only the revolutionary representatives of the working class have seen the solution of the questions of nationalities in what represented social necessity and law. In this struggle for the social

² »Jedno objašnjenje«, *Radnik (Delavec)*, Beograd 1923, br. 91.

¹ »Jedno objašnjenje«, *Radnik (Delavec)* br. 91, 1923.

² Ovde je Filipović bio nedosledan svom ispravnom stavu da je nacionalno pitanje u osnovi pitanje suprotnosti kapitalističkog sistema, pitanje eksploracije i porobljivanja. Filipović je još isticao: »Mi se moramo boriti i zalagati za reviziju ustava u cilju zavojevanja širokog autonomističkog državnog uređenja, jer smo svesni da će se pri takvom državnom uređenju nacionalne borbe svesti na najmanju meru, da bi klasna borba dobila široko, slobodno polje, da bi se ubrzalo klasno diferenciranje; omogućio intenzivan razvitak produktivnih snaga i stvorili najpovoljniji uslovi za vođenje međunarodne borbe u cilju ostvarenja socijalizma«. (»Nacionalno pitanje«, *Radnik—Delavec* br. 84, 1923).

³ V. »IV Kongres KPJ«, *Komunistička internacionala*, sv. 4, Moskva 1929.

liberation and revolutionary transformation of the society Yugoslav socialists-communists have seen the part of their struggle, program, and direct tasks in the interpretation and solution of the questions of nationalities. On their way Yugoslav communists encountered different temptations, problems, and difficulties, but only through these it was made possible for the marxist theory of the nationalities to become developed, and it was made possible to find in the socialist revolution the practical solution of the questions of nationalities.

In the social-democratic period, especially after the establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes it was thought the the question of nationalities has been more or less solved. Social-democratic governments have cheered »the task of our national union and liberation of our three-named people.« With the foundation of the SWPY (C) and later on CPY the great debate about the questions of nationalities has begun in the Party. In this debate two opinions, in general, have been formulated: federalistic and authonomistic. As to the first opinion, every nationality has a right to decide on bases of the equality of nationalities and by its free will about its entrance into the federation. As to the other opinion, the solution of the questions of nationalities was in the constitutional revision.

During the social-democratic period one of the leading personalities in the CPY, as its first secretary and theoreticien, was Filip Filipović. He was one of the first Yugoslav marxists that have analyzed the questions of nationalities in context of all the social processes and relations and from the scientific standpoint, too, i.e., from the standpoint of history, sociology and political science. »In the scope of the questions of nationalities, wrote Filipović, the central task is to move proletariat, peasants and oppressed nationalities into the united and revolutionary struggle for the right of all the people of Yugoslavia to self-determination, including the right to secession, against the principal enemy — hegemony of the Serbian bourgeoisie and its monarchy.«

